

شهر معاصر ایران: بنیادهای ساختارشناسی الگوی رانتهی شهر ایرانی

(مطالعه موردی: شهر کرد)

اسماعیل علی اکبری*

دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۴/۰۴/۱۰

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۲/۰۵

چکیده

در دوره معاصر با ورود اقتصاد رانتهی و گردش منابع رانت در ساختار اجتماعی و اقتصادی کشور، الگوی جدیدی از رشد شهری در ایران پدید آمده است. این مقاله می کوشد بر اساس مورد پژوهی شهر کرد بنیادهای ساختارشناسی الگوی رانتهی شهر معاصر ایران را با رویکرد تبیینی و هنجاری معرفی و تحلیل نماید. داده ها مربوط به متغیرهای ساختار اقتصادی، اجتماعی، فضایی و منابع رانت است که به روش اسنادی برای ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۳ تهیه و با روش علی - تطبیقی پردازش شده اند. یافته ها نشان می دهد تسلط شهرنشینی خدماتی برآمده از روحیه رانت جویی در درون اقتصاد چرخشی و توزیع و تخصیص رانتهای فراگیر و انحصاری میان گروه های اجتماعی عمدتاً از طریق دیوان سالاری گسترده شهری که چرخه بوروکراتیک توزیع مؤثر رانت، تولید فضای برون گرا و فرصت های شغلی و عامل پیدایی جامعه تک ساختی در الگوی شهر رانتهی محسوب می شود، ماهیت اجتماعی و اقتصادی و ساختار تکوین و تکامل شهر معاصر ایران را دگرگون کرده است. وابستگی تنگاتنگ و همه جانبه الگوی شهر رانتهی به سرچشمه های برونزا، پایان پذیر و غیرزایشی اقتصاد رانتهی، بنیادهای ساختاری و ماهوی شهر معاصر ایران را شکننده و ناپایدار کرده است.

واژگان کلیدی: شهر معاصر ایران، اقتصاد رانتهی، منابع رانت، ساختار اجتماعی - اقتصادی، شهر کرد.

Iranian Contemporary City: The Morphology Bases of Rentier Pattern of the Iranian City (Case Study: Shahr e Kurd)

Esmail Ali Akbari

Associate Prof., Faculty of Geography, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran

Abstract:

In the modern era with the arrival of a rentier economy and the flow of rents in the social and economic structure, a new model of urban growth has emerged in Iran. This article tries based on the case study of Shahr e Kurd introduces morphology bases of rentier pattern of contemporary cities with explanatory and normative approach. Data related to economic, social, spatial and rent resource variables that have been prepared based on the documentary method for 1956 to 2014 and processed by causal-adaptive method. Findings show that the dominance of servicing urban resulting from reintier economic and distribution and dedication of inclusive and exclusive rent between different social groups and have changed Social and economic nature and structure of the development and evolution of the contemporary city mainly through a bureaucratic cycle of rent distribution, spatial production and employment opportunities and the development of one-dimensional society. Close and comprehensive dependence of urban pattern to endogenous sources, exhaustible and non-reproductive rentier economy has made the fragile and unsustainable the structural and substantive foundation of contemporary city in Iran.

Keywords: Contemporary City of Iran, Socio-Economic Structure, Shahr e Kurd, Rentier Economy, Rentier Source.

۱. آذری، مصطفی و ابراهیمی، ایلناز (۱۳۸۶)، چشم‌انداز انرژی در خاورمیانه و امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، تهران.
۲. استانداری چهار محال بختیاری (۱۳۸۶)، حسابهای اقتصادی استان چهارمحال و بختیاری، حساب تولید سال ۱۳۸۴-۱۳۷۶، معاونت برنامه‌ریزی، دفتر آمار و اطلاعات، شهرکرد.
۳. استانداری چهار محال بختیاری (۱۳۸۷)، اعتبارات عمرانی استان: تعداد، نوع عملیات و محل اجرای پروژه طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۷۷، معاونت برنامه‌ریزی، دفتر برنامه‌ریزی و بودجه، شهرکرد.
۴. اعتماد، گیتی (۱۳۶۳)، شبکه شهرهای ایران، شهرنشینی در ایران، آگاه، تهران.
۵. امیریان، سهراب (۱۳۸۵)، تحلیل نقش دولت در گسترش و تمرکز شهرنشینی در ایران (با تأکید بر دولت مدرن)، رساله دکتری، محمد تقی رهنمایی، گروه جغرافیا، دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران.
۶. اهلرس، اکارت (۱۳۹۰)، روابط سنتی شهرو روستا در ایران، ترجمه عباس سعیدی، روابط و پیوندهای روستایی-شهری در ایران، مهرمینو، تهران.
۷. جامساز، محمود (۱۳۸۳)، «فروش ثروت ملی»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۳۲، آبان ۱۳۸۳، سازمان کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، تهران.
۸. حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۷۶)، «رانت، دولت رانتیر و رانتیرسیم»، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۲۵ و ۱۲۶، موسسه اطلاعات، تهران.
۹. حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۷۷)، «استقلال نسبی دولت یا جامعه مدنی در جمهوری اسلامی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۲، زمستان ۱۳۷۷، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
۱۰. حسین خان، مشتاق (۱۳۸۶)، رانت‌ها، رانت‌جویی و توسعه اقتصادی، ترجمه محمد خضری، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
۱۱. خیرخواهان، جعفر (۱۳۹۰)، «اشک‌ها و لبخندهای دولت رانتیر»، ماهنامه علوم انسانی مهرنامه، سال دوم، شماره دهم، فروردین ۱۳۹۰، تهران.
۱۲. رحیمی، حسن (۱۳۸۹)، «نظریه دولت رانتیر (تحصیلدار) و جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات انقلاب اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۲، پاییز ۱۳۸۹.
۱۳. رهنمایی، محمد تقی (۱۳۸۸)، «دولت و شهرنشینی، مبانی و اصول کلی نظریه دولت و شهرنشینی در ایران»، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، پیش شماره پاییز و زمستان ۱۳۸۸، دانشگاه پیام نور، تهران.
۱۴. رهنمایی، محمد تقی (۱۳۷۳)، «دولت و شهرنشینی: نقدی بر نظریه عناصر شهری قدیمی و سرمایه‌داری بهره‌بری هانس بوبک»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۲، بهار ۱۳۷۳، آستان قدس، مشهد.
۱۵. رهنمایی، محمد تقی؛ کلاتری، محسن و صفری لوحه سرا، پروانه (۱۳۸۹)، «بررسی نقش دولت در رشد و گسترش فیزیکی شهر ماسال با تأکید بر تغییر کاربری اراضی کشاورزی پیرامون»، فصلنامه جغرافیا، دوره جدید، سال هشتم، شماره ۲۶، پاییز ۱۳۸۹.
۱۶. زرادنداد، منصور؛ تبعه یزدی، امین و حسن پور، فاطمه (۱۳۹۳)، «بررسی و اندازه‌گیری تأثیر درآمدهای نفتی بر درآمدهای مالیاتی در ایران»، پژوهشنامه بازرگان، شماره ۷۲، پاییز ۱۳۹۳.
۱۷. سازمان مسکن و شهرسازی (۱۳۸۴)، طرح جامع شهرکرد، شناخت وضع موجود، جلد اول و دوم، شهرکرد.
۱۸. شکاری، عبدالقیوم (۱۳۷۹)، نظریه دولت تحصیلدار و انقلاب اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران.
۱۹. ضیایی، محمود (۱۳۷۹)، تبیین جایگاه و نقش دولت در توسعه شهر و شهرنشینی در ایران، رساله دکتری، رهنمایی، محمد تقی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران.
۲۰. طیبیان، محمد (۱۳۷۱)، رانت اقتصادی به عنوان یک مانع اقتصادی، برنامه و توسعه، نشریه برنامه و بودجه، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۱، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، تهران.
۲۱. علی اکبری، اسماعیل (۱۳۸۳)، «دولت‌مداری در اقتصاد شهری ایران، مورد: ایلام»، مجله تحقیقات اقتصادی، دانشگاه تهران، شماره ۶۶، پاییز ۱۳۸۳.
۲۲. علی اکبری، اسماعیل و فرجی داریبختی، محمد (۱۳۸۵)، «شهرهای اداری-سیاسی و ناپایداری شهری، مورد: سرابله»، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۶، دانشگاه فردوسی، مشهد.
۲۳. علی اکبری، اسماعیل (۱۳۹۰)، ساختارشناسی بردارهای شهرنشینی در ایران، چاپ اول، مهکامه، تهران.
۲۴. فرجی داریبختی، محمد (۱۳۸۴)، مکانیزم توسعه شهری در سرابله، پایان‌نامه کارشناسی ارشد به راهنمایی محمد تقی رهنمایی، گروه جغرافیا، دانشگاه تهران.
۲۵. فضلی نژاد، سیف‌الله و احمدیان، مرتضی (۱۳۸۹)، «اقتصاد رانتی در ایران و راههای برون رفت از آن»، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، سال دهم، شماره ۱۱ و ۱۲، بهمن و اسفند ۱۳۸۹، وزارت امور اقتصادی و دارایی، تهران.
۲۶. مرکز آمار ایران، سالنامه‌های آماری کشور - ۱۳۶۰ تا ۱۳۸۵، تهران.
۲۷. مرکز آمار ایران، سالنامه‌های آماری استان چهارمحال بختیاری - ۱۳۶۰ تا ۱۳۸۵، تهران.
۲۸. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن - ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۰، نتایج تفصیلی شهرستان‌های استان چهارمحال بختیاری، تهران.
۲۹. مشکینی، ابوالفضل و رحیمی، حجت (۱۳۹۲)، تحلیل مفاهیم فضا و دولت در نظریه دولت و شهرنشینی در ایران، مدرس علوم انسانی، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره هفدهم، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۲، دانشگاه تربیت مدرس.
۳۰. میرترابی، سعید (۱۳۸۴)، مسائل نفت ایران، نشر قومس، تهران.
۳۱. نصیری، معصومه (۱۳۸۳)، نقش دولت در تحولات فضایی شهر بابل، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۸، موسسه جغرافیا، دانشگاه تهران، صص ۴۸-۳۱.
۳۲. نظری، عبدالحمید (۱۳۸۳)، «نقش دولت در توسعه شبکه ارتباطی و تأثیر آن در تحول سیستم حمل و نقل روستایی با تأکید بر روابط شهر و روستا در ایران، مورد: استان گلستان»، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال دوم، شماره ۳، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۳۳. وهابی، محمد (۱۳۸۳)، طرح‌های واگذاری اراضی شهری و نقش آن در توسعه فضایی شهر آبدانان (از انقلاب اسلامی تا ۱۳۸۲)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمد تقی رضویان، گروه جغرافیا، دانشکده علوم زمین و جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۳۴. ویسی، هادی (۱۳۹۲)، درآمدی بر دولت محلی، سمت، تهران.
۳۵. هاگت، پیتر (۱۳۷۹)، جغرافیا ترکیبی نو، جلد دوم، ترجمه شاپور گودرزی نژاد، چاپ دوم، سمت، تهران.
۳۶. همایون کاتوزیان، محمد علی (۱۳۷۲)، اقتصاد سیاسی ایران از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی، چاپ سوم، ترجمه محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، نشر مرکز، تهران.
۳۷. همدی خطبه سرا، ابوالفضل (۱۳۸۳)، فساد مالی و اقتصادی، مرکز مطالعات راهبردی، تهران.

38. Michal, E. Bonine; Ehlers, Echart; Kraft, Thomas and Stober, Georg (1994), "The middle Eastern city and Islamic Urbanism: An Annotated Bibliography of Western literature" FERD, DUMMLERS VERLAG, BONN.
39. Beblawi, Hazem and Luciani, Giacomo (1987), The Rentier State in the Arab world, Croom Helm, new York.